

Speech Thom de Graaf, NRC Live Rotterdam, 23 november 2016

Dames en heren,

Er is mij gevraagd een antwoord te geven op de vraag welke organisatorische veranderingen er nodig zijn in ons onderwijsbestel om in te spelen op een Leven Lang Leren.

De hogescholen vervullen vanouds een belangrijke rol in het Leven Lang Leren en hebben de ambitie om dat te blijven doen. Daarover geen misverstand. Niet eenvoudigweg uit de macht der gewoonte, maar omdat we ervan zijn overtuigd dat we daar een waardevolle en ook unieke bijdrage aan kunnen leveren.

Tegelijkertijd is het duidelijk dat het aanbod van de hogescholen aan deeltijdopleidingen aan belang heeft ingeboet. Er moet iets gebeuren! En ik ben zeker niet de eerste die dat constateert. In mijn bijdrage kan ik geen sluitende antwoorden geven op de vraag 'welke veranderingen nodig zijn'. Wel wil ik enkele onderliggende maatschappelijke ontwikkelingen benoemen en enkele denkrichtingen voor de manier waarop we invulling geven aan het Leven Lang Leren en in het bijzonder de bijdrage van de hogescholen daaraan.

Het thema Leven Lang Leren houdt ons al decennia lang bezig. Het is een cruciaal element van wat we een 'lerende economie' zijn gaan noemen.

U weet, de arbeidsmarkt verandert snel. Banen verdwijnen en er komen nieuwe banen bij. Jongeren worden opgeleid voor banen waarvan we niet weten of die straks nog bestaan. Maar ook werkenden van nu moeten blijven leren, om veranderingen in hun eigen baan bij te benen of om tijdig over te stappen naar een andere baan. Nog niet zo lang leden werd dit geduid met het begrip 'employability'. Dit woord kom ik nog maar zelden tegen; de onderliggende ideeën zijn wel gemeengoed geworden.

In 2014 presenteerde de WRR zijn rapport 'Naar een lerende economie'. Dat zijn we in de ogen van de WRR dus nog niet. De WRR roept op om fors en blijvend te investeren in het verdienvermogen van Nederland. De Nederlandse economie kan zich de komende decennia alleen blijven ontwikkelen als zij zich flexibel aanpast aan nieuwe mondiale omstandigheden en verhoudingen. Inspeelt op nieuwe kansen. En bovenal investeert in goede opleidingen, goede mensen en veerkrachtige instituties.

Het beroepsonderwijs speelt daarin een belangrijke rol in. Onze maatschappelijke opdracht behelst meer dan de theoretische en praktische voorbereiding op de uitoefening van beroepen. Ons onderwijs moet ook de algemene vorming en de persoonlijke ontplooiing verzorgen. Alleen dan kunnen afgestudeerden de bijdrage aan samenleving en economie leveren die we nodig hebben.

Leven Lang Leren gaat verder dan het opleiden van mensen voor een bachelor graad, of associate degree of master. Er is een veelheid aan andere opleidingsactiviteiten, die verschillen wat betreft de inhoud, het niveau, de onderwijsvorm, en de duur van de opleidingen. Deze scholingsactiviteiten, die niet primair gericht zijn op het behalen van een diploma, zijn van onschatbare waarde. Nederland behoort wat betreft het volgen van opleidingen en cursussen tot de top 5 van de Europese Unie. Dat maakte CBS vorige maand bekend. Vooral hoogopgeleiden, eind-twintigers en mensen die werken in de financiële dienstverlening, de gezondheidszorg of het onderwijs geven aan dat ze cursussen en opleidingen volgen voor hun werk, tijdens werktijd of in hun vrije tijd.

Er lijkt sprake van een paradox. Waar het gaat om diplomagericht deeltijd onderwijs zien we een gestage daling van de deelname, en steken we mager af tegen ons omringende landen. Maar als we de focus verbreden, lijken we het niet slecht te doen. Integendeel: de CBS-cijfers laten zien dat beduidend meer werknemers tijd aan het volgen van cursussen en opleidingen besteden dan het Europees gemiddelde. Dat doet de vraag rijzen wat nu precies het probleem is? Hoe moeten we onze ambities definiëren?

Op deze plaats kan ik onmogelijk voorbijgaan aan het advies van de commissie Flexibel Hoger Onderwijs die onder leiding van Alexander Rinnooy twee jaar

geleden aanbevelingen deed voor een toekomstbestendig deeltijd hoger onderwijs. De daling van het bekostigde deeltijdse onderwijs was het vertrekpunt: de instroom van studenten in het deeltijdonderwijs is de laatste 10 jaar sterk afgenomen.

Op advies van de commissie is de minister twee experimenten gestart, gericht op flexibilisering en op vraagfinanciering. Beide experimenten zijn net gestart. Toch waag ik het hier al voorzichtig enkele conclusies te verbinden aan de ervaringen die de hogescholen ermee op doen.

Het doel van de pilots flexibilisering is het onderwijsaanbod flexibeler te maken. Hogescholen doen dat door hun deeltijdopleidingen in te richten op basis van leeruitkomsten, slim geformuleerd en makkelijk aan te passen aan gewijzigde eisen van beroepen en bedrijven. Daarbij worden opleidingen opgedeeld in modules van 30 studiepunten. Die modules kunnen los van elkaar worden gevolgd. Even een time-out nemen is geen probleem. Dat maakt het voor mensen veel gemakkelijker om naast hun werk een opleiding te volgen. De modules zijn dus feitelijk als afzonderlijke cursussen te volgen. Doel hiervan? Meer studenten uiteindelijk naar een diploma toeleiden.

Ik zie dat hogescholen met veel kracht en enthousiasme aan de flexibilisering van hun deeltijdonderwijs werken. Zij doen dat in nauwe afstemming met hun werkveld en maken goed gebruik van de mogelijkheden die nieuwe

technologieën bieden. Digitalisering, blended learning en nieuwe vormen van leren op de werkplek vinden hun plaats in de opleidingen. Inhoudelijk is sprake van een echte revitalisering. Maar of het ook leidt tot meer studenten zal moeten blijken. De eerste cijfers zijn hoopvol.

Op veel bescheidener schaal vinden ook experimenten met een andere wijze van financieren, vraagfinanciering, plaats. Bij een beperkt aantal opleidingen in techniek en ict, en vanaf volgend jaar ook in zorg en welzijn, krijgen studenten vouchers die ze in kunnen zetten voor het volgen van een deeltijdse of duale opleiding in het hbo, zowel bij een aantal bekostigde als een aantal private hogescholen. Het geld daarvoor komt van de hogescholen die de betrokken deeltijdopleiding net meer bekostigd krijgen. Het idee is dat vraagfinanciering studenten stimuleert opleidingen te volgen. Zeker ook omdat de experimenten moeten steunen op een hechte samenwerking tussen hogescholen en werkveld. Maar anders dan bij flexibilisering zijn hier de eerste geluiden niet bijzonder positief. Het blijkt moeilijk om afspraken te maken waarbij werkgevers zich meerjarig verplichten om werknemers onderwijs bij opleiding X of Y te laten volgen. Voor hogescholen en voor de minister was dat een belangrijk aspect van deze experimenten. De sleutel voor de studiekeuze ligt in deze experimenten dus bij de individuele student.

Het verschil van geval tot geval of het nieuwe collegegeldtarief minus de voucher een aantrekkelijker optie is dan voorheen. Hetzelfde geldt voor de bijdrage die werkgevers via hun werknemers leveren als zij het collegegeld (deels) voor hun rekening nemen. Bij een ongewijzigde kostenstructuur mogen we geen grote verschillen verwachten. Ik verwacht kortom geen grote effecten van deze experimenten op de belangstelling voor het deeltijdonderwijs.

Dames en heren,

De bedoeling van een leven lang leren is door de snel veranderende omgeving, beroepen die opkomen maar ook weer verdwijnen, digital skills die veel vergen van de medewerker, de behoefte aan ontwikkeling en leren voor iedereen te stimuleren vooral het bij- op en nascholen.

Een goed voorbeeld is het compleet verdwijnende middenkader, en daarbij ook vele managementlagen, in de financiële dienstverlening. Daar zijn al 100.000 banen verdwenen voor hbo- of hoger opgeleide mensen met veelal een economische achtergrond. Die mensen moeten om- of bijgeschoold worden voor andere markten en andere functies.

Gelet op de ervaringen die we nu opdoen ben ik positief over de ingezette flexibilisering, dat wil zeggen meer modulair en liefst ook locatie-ongebonden.

Maar ik stel ook vast dat daar niet alles wordt uitgehaald wat erin zit. De focus op het diploma is een lastige en kan mensen afschrikken die er tegenop zien om zich meerjarig te binden, naast werk en gezin. Maar dat wil niet zeggen dat zij niet in zichzelf zouden willen investeren. De voorkeur zal vaak eerder uitgaan naar kortere cursussen en opleidingen.

Veel hogescholen willen daarom naast en in het verlengde van hun kerntaak ook graag bijdragen aan arrangementen die zich richten op deze brede behoefte aan scholing. Scholing die niet primair op het behalen van een diploma is gericht. Het hoort vinden zij nadrukkelijk tot hun maatschappelijke opdracht om in die behoefte te voorzien. De wet op het hoger onderwijs zegt immers: hogescholen dragen kennis over ten behoeve van de maatschappij en dragen bij aan de ontwikkeling van de beroepen waarop hun onderwijs is gericht. Iedere hogeschool geeft daar een eigen uitwerking aan, waarbij gewoonlijk de behoefte van de regio en het beroepenveld leidend is.

Hogescholen willen ook hun eigen alumni bedienen, door hen aangehaakt te houden op ontwikkelingen en vernieuwingen in hun eigen vakgebieden.

Hogescholen die zich op bij- en nascholing richten, los van diploma's, doen dat nu als private activiteit. De wet schrijft voor dit het gescheiden plaatsvindt van het publiek bekostigde onderwijs. Dat maakt het lastig te organiseren. Twee

takken van sport onder één dak, met verschillende spelregels. De vraagstukken die dat oplevert gaan verder dan de praktische van de boekhouding.

Ik denk dat we daardoor echt kansen laten liggen. Uit dezelfde CBS cijfers die ik eerder aanhaalde blijkt dat het aantal uren dat aan scholing en ontwikkeling wordt besteed gestaag afneemt. Dat staat haaks op de Lerende economie, zoals het zich ook slecht verhoudt met het belang van werkenden om interessant te blijven voor opdrachtgevers en werkgevers.

Er is dus wel degelijk een probleem. Ik zie een belangrijke rol voor de hogescholen om daar iets aan te doen. Op de fundamenten van een vernieuwd deeltijd onderwijs kan veel meer maatwerk worden geleverd aan studenten, bedrijven en instellingen. Dat hoeft niet per se tot een diploma te leiden. Maar het moet wel die mogelijkheid bieden, dat perspectief aanreiken. Met de experimenten flexibilisering zetten we naar mijn overtuiging belangrijke stappen in de goede richting. Alleen is er nog steeds die fictie op het diplomagerichte. Durven we die los te laten?

Dames en heren,

Kort cyclisch hoger onderwijs, gericht op het behalen van een specifieke bekwaamheid, vaardigheid of kennis helpt bij het op peil houden van de inzetbaarheid die nodig is om in een snel veranderende wereld relevant te blijven. We laten onnodig kansen liggen voor het maximaal benutten van de mogelijkheden van de deeltijdse opleidingen van de hogescholen. **Ik denk dat het anders kan!** Niet door te voorzichtig te experimenteren, maar door alles dat je als hogeschool in het kader van een Leven Lang Leren kunt doen aan te bieden.

We moeten daar samen een weg in vinden die voor iedereen past. Het moet dus veel eenvoudiger worden om cursussen en kortere opleidingen te volgen die niet (direct) tot een erkend diploma leiden, ook als die door bekostigde hogescholen worden aangeboden.

We zullen wat mij betreft opnieuw de verbinding tussen publiek bekostigd en privaat, commercieel onderwijsaanbod moeten doordenken. Het gaat niet om bescherming van marktaandeel, maar om elkaar aan te vullen en het maximale uit onze middelen en mogelijkheden te halen.

Misschien moeten we het begrip beroepsonderwijs herdefiniëren tot **al het onderwijs om je weg te vinden naar de arbeidsmarkt en op koers te blijven.**

We hebben het dan over voltijd onderwijs, op-, bij- en nascholing, al dan niet in deeltijd.

Spelregels met betrekking tot de financiering mogen hier geen belemmering zijn. Dat betekent heel concreet dat ik zou willen onderzoeken op welke wijze we de huidige fictie kunnen loslaten dat deeltijd studenten zich inschrijven met het oogmerk een diploma te gaan halen. Betreden we als hogescholen hiermee het private domein? In de huidige set van spelregels wel!

Maar zijn die niet aan vernieuwing toe? Is het huidige onderscheid publiek – privaat hier wel productief? Het maatschappelijk belang zou toch voorop moeten staan. Ik pleit er niet voor dat voortaan alle opleidingsinspanningen van hogescholen door de overheid gefinancierd moeten worden, maar ik zie wel de noodzaak om de bestaande grenzen aan de overheidsbekostiging kritisch tegen het licht te houden. Voor de initiële opleidingen voor jonge mensen spelen de hogescholen nu al een doorslaggevende rol. Mij gaat het om de taak die zij ook hebben om mensen later in het leven te faciliteren. Daar kunnen zij bij uitstek geschikt voor zijn.

We moeten op weg naar een werkelijk vernieuwend arrangement voor het Leven Lang Leren. Een arrangement dat kansen biedt, en niet onnodig wordt

gehinderd door de ballast van regels en ideologie. U kunt veel van onze overwegingen in deze discussie teruglezen in een essay, dat in opdracht van de Vereniging Hogescholen is geschreven door Ad de Graaf. Dat bieden wij u graag vandaag aan als grondstof voor een debat dat echt gevoerd moet worden en dat in de komende kabinetsperiode tot een doorbraak moet leiden.